

**RECUPERAREA SINELUI ÎN MEMORIALISTICA DETENȚIEI
A LUI ALEXEI MARINAT**

Svetlana MELNIC, *asist. univ.*

Facultatea de Litere,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *This article represents a brief analysis of the detention memoirs of Alexei Marinat, which reveal the fictional and the authentic side of the auctorial self, along with its expression in the language presented to the readers. The memoirs offer a rich perspective of analysis on life in captivity, of the author’s intimate reflections in relation to the process of rediscovery and redefinition of the self, transformed after imprisonment. This study also attempts to demonstrate that the diarist’s confessions constitute unique human testimonies, offering authenticity to the terrifying historical events.*

Key-words: *detention memoir, Alexei Marinat, autobiographical pact, self, auctorial self.*

Memoriile lui Alexei Marinat oferă o bogată perspectivă de analiză asupra vieții în captivitate, a reflecțiilor intime ale autorului în raport cu procesul de redescoperire și redefinire a *sinelui*, transformat în urma reclusiunii. Autorul face apel la memoria colectivă a victimelor comunismului în condițiile incapacității istoriei de a reda, în mod adecvat, evenimentele trecutului. Putem vorbi despre o „criză a memoriei”, în termenii autoarei Susan Rubin Suleiman, care completează „problema auto-reprezentării: modul în care ne vedem pe noi înșine și cum ne reprezentăm în fața altora, este indisociabil de povestirile spuse despre trecutul nostru” [12, p. 1]. Vizualizarea autobiografiei ca o actorie și vorbire în absență este relevantă, din punctul nostru de vedere, atunci când este aplicată memoriilor lui Alexei Marinat. Memorialistul face apel la instrumentele autobiografiei pentru a-și reafirma *prezența* în viață și istorie, în timp ce luptă să supraviețuiască uitării și dezumanizării generate de regimul comunist. Dincolo de aluviunile regimului sovietic, autobiografia lui Alexei Marinat se transformă în acea voce a memoriei pe care istoria adesea o șterge. Astfel, susținem că avem de-a face cu o *criză a memoriei* la nivel de mental colectiv, în condițiile unui regim de dictatură fidel cenzurii, și, de asemenea, cu o *criză de auto-reprezentare* la nivel individual, deoarece reîntors din Gulag, autorul observă că societatea s-a schimbat între timp, valorile socio-culturale sunt altele, contextul politic nu permite, în continuare, o liberă exprimare a opiniei. Autorul traversează o criză acută a marginalizării, în imposibilitatea de a-și pune în valoare memoriile și, în consecință, de a se elibera prin funcția terapeutică a confesiunii. În același context, scoatem în evidență și observația istoricului Petru Negură privind reintegrarea scriitorilor basarabeni la revenirea din Gulagul sovietic: „deși sunt complet reintegrați în mediul din care au fost smulși în 1940 și respectiv în 1947, situația lui Costenco și a lui Marinat rămâne delicată din două motive. Relațiile foștilor deportați cu colegii lor, care au acceptat sau chiar au contribuit direct la condamnarea lor, vor fi pentru totdeauna otrăvite de sentimente discrete de culpabilitate și de reproș. Grațიაți pe hârtie, acești scriitori nu sunt niciodată reabilitați efectiv din perspectiva organelor securității și ale puterii” [10, p. 250].

Mărturisirile diaristului Alexei Marinat oferă testamente umane unice, conferind, totodată, pregnanță evenimentelor istorice. Acest fapt este observat prin examinarea convenției literare, folosite de autor în descrierea experienței individuale din închisoarea comunistă, experiență care a determinat autorul să reconsidere aspectele condiției umane în răspunsurile acesteia la crizele personale, raportate la abuzurile și persecuțiile colective. În acest context, autorul publică volumul de memorii „Călătorii în jurul omului” în anul 2004 la Editura Prut Internațional, Chișinău. Tocmai pentru acest volum, „cu siguranță cea mai bună publicație de proză documentară est-pruteană” [2, p. 222], memorialistul obține Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova, secțiunea *Proză*, prezentând cititorilor o *hartă* temporală a vieții, condensată în doar câteva cuvinte absorbite de titlul lucrării. Memorialistul recurge la această metaforă cuprinzătoare a călătoriei („Călătorii în jurul omului”) pentru a iniția cititorul în traiectoria existenței personale, a transcendenței *sinelui* individual de-a lungul unui traseu cronologic al devenirii. Pe măsură ce reia completarea memorialului cu multiple detalii documentare, informații verificabile, faptele biografice și istorice, publicul este investit cu certitudinea unui text *autentic*, incontestabil, pentru că „întreaga istorie a cunoașterii umane s-a dezvoltat, de altfel, pe aceste două coordonate, ale *cunoașterii de Sine și a Celuilalt*. Dorința de investigare a propriei ființe, surprinderea vieții concrete în desfășurarea ei, redarea palpitudinii existențial în sine, precum și plasarea în centrul atenției a expresiei deliberat nude a subiectului și a trăirii sale prin valorificarea directă a subiectivității a fost convertită în materie de literatură în ceea ce ne-am obișnuit să înțelegem prin *autenticitate*” [13, p. 143]. Congruent, un critic precum Adrian Marino descrie preocuparea pentru textul memorialistic care pune în valoare reconstituirea cât mai fidelă a adevăratului, autenticului sine: „este și textul cel mai dificil dintre toate. Căci a rememora, fie și reduse în esență, cel puțin șase decenii de mizerii, suferințe, aberații, persecuții, denigrări implică o mare uzură nervoasă” [9, p. 442].

Oricare ar fi realitatea biografică, memoriile lui Alexei Marinat dezvăluie latura ficțională și autentică a *sinelui*, alături de expresia acestuia în limbajul prezentat cititorilor. Corespondența dintre personajul central și naratorul din text, pe de o parte, și autorul textului, pe alta, constituie

rolul determinant al oricărui text autobiografic. Tocmai organizarea acestei narațiuni autobiografice într-o versiune a vieții individuale a lui Alexei Marinat, ancorată în fapte biografice verificabile, distinge memorialistica autorului de alte texte biografice din spațiul basarabean. Prin intermediul acestor marcaje autentificabile cu rol estetic, ia ființă personajul biografic. Astfel, memorialistul ne mărturisește despre experiența sa, apelând la scrierea la persoana I. Lucrarea debutează cu consemnarea perioadei de studenție a diaristului: „Profesorul ne citește lecția politică actuală. Mă toropește somnul... E o chestiune delicată. Mă îndoiesc că s-ar putea rezolva repede această problemă. (30 decembrie 1946)” [8, p. 3]. Deja din primele fraze devine clar că această voce subiectivă aparține naratorului. Este evident să ne imaginăm că acest narator este prezent deja în narațiune și nu va rămâne în fundal pe parcursul întregului memorial. „În subsolul KGB-ului”, primul capitol al lucrării, oferă detalii inițiale despre încarcerare: „Se aude zăvorul ușii, greu de vreo două puduri [...] Stau singur, sunt ținut în regim strict din cauza că nu vreau să recunosc ceea ce-mi cere anchetatorul [...] își desface buzele și un dinte de aur străluminează ca un fir într-un tunel, dându-i în vileag apartenența la oameni avuți, poate chiar și nobili, și educați [...] Dar pe mine aurul mă inducea în eroare și, totdeauna, încurcam avuția cu educația și inteligența” [8, pp. 18-19]. Actul de consemnare a realității istorice pare să fie foarte important pentru narator, dar este acest martor același cu cel care raportează observația despre metalul nobil? Sau ar trebui să spunem că martorul *eu* nu este acel student de curând încarcerat și că naratorul este mult mai în vârstă, poate adultul care analizează evenimentele retroactiv? În retrospectivă, naratorul nu reflectează aida unui tânăr student, aceste persoane nu sunt doar separate în timp, dar și nu împărtășesc aceeași părere. Narațiunea nu atestă explicit această distincție: „pe mine aurul mă inducea în eroare” confirmă că naratorul nu se identifică cu studentul care face observația. Într-adevăr, cum ar putea să știe tânărul student că mai târziu nu va confunda „avuția cu educația și inteligența”? Naratorul știe mai mult decât studentul-martor, cu precădere chiar și în constatarea finală care nu se lasă așteptată: „Naivitatea vine din lipsa practicii de viață” [8, p. 19]. Acesta este un exemplu veritabil al modului în care analiza narațiunii contribuie la o interpretare axată pe conținut, aceasta neavând nicio valoare atâta timp cât nu este raportată la conținutul narațiunii. Devierea de la realitate spre reprezentarea la nivel de conținut reflectă progresul naratologic de la sinele care analizează și acționează la sinele care povestește. În acest context, facem apel la principiile autoarei Elizabeth Bruss cu referință la textul biografic, care atribuie textului memorialistic caracteristicile unei autobiografii prin prisma *autenticității textului autobiografic*, atenționând despre o inevitabilă încălcare a acestor *reguli* esențiale: (1) autobiograful este sursa subiectului și structurii textului. (2) Se presupune că informațiile și evenimentele consemnate de autobiograf au avut loc și sunt adevărate. (3) Chiar dacă ceea ce este comunicat poate fi sau a fost discreditat, autobiograful apelează și insistă asupra veridicității textului. [1, pp. 10-11] Protagonistul jurnalului este modelat de *eul* naratorului, acea *voce* a autorului la persoana întâi care confirmă funcția autobiografului în calitate de sursă a subiectului, sursă de opinii, idei, raționamente și sentimente exteriorizate în măsură să asigure tonul unei sincerități depline. Schimbul polifonic dintre vocea naratorului și cea a altor participanți la consemnarea memoriei colective, conferă o notă de autenticitate *sinelui* auctorial conturat. Mai mult decât atât, vocile altor actori ai narațiunii conțin puțin material autobiografic. Prezența acestui *sine* dominant la persoana întâi facilitează o mai bună înțelegere a retoricii textului memorialistic, descifrabilă prin formulări de tipul „ne-a scos [...] ne-a pus [...] ne-a dus” [8, p. 334]; această tehnică narativă identifică realitatea coercitivă și autoritară asupra individului asuprit. Povestirea la persoana întâi este dominantă în lucrare, fiind determinată de necesitatea mărturisirii și confesiunii. De altfel, lexicul memorialului abundă în cuvinte care au conotație de violență și control autoritar asupra sinelui: *a comandat, a ordonat, a strigat, a lovit*, discursul memorialistic acoperind „o realitate construită dintr-o lume supusă și una învingătoare, iar în economia narațiunii prevalează nivelul autoritar față de cel deliberat” [11, p. 78].

Analiza unei narațiuni, mai ales a celei memorialistice, nu poate rămâne independentă față de audiența care receptează această literatură subiectivă. În timp ce abordarea tradițională a narațiunii autobiografice acordă puțin spațiu pentru cititor, teoriile mai recente îi oferă acestuia o poziție centrală, deopotrivă cu contextul literar. Fragmentul analizat anterior determină cititorul să identifice acel pact autobiografic (Philippe Lejeune) dintre autorul, protagonistul și subiectul memorialului, delimitând transcendența sinelui individual al naratorului. De altfel, precum alți scriitori ai literaturii carcerale, Alexei Marinat nu oferă o copie perfectă a realității, totodată, cititorul sesizează impulsul autorului de a scrie adevărul despre sine, valoarea operei memorialistului fiind conferită tocmai prin profunzimea discursului și diegezei, elemente cheie în analiza naratologică a unui text literar identificate de Gérard Genette și Ann Levnas: „mijloacele prin care literatura narativă [...] a încercat să organizeze într-un mod acceptabil în interiorul propriului *lexic* relațiile delicate pe care le reunesc cerințele narațiunii și necesitățile discursului” [5, p. 11].⁵ Gérard Genette este autorul care introduce termenul de *paratext* [6, pp. 261-272] pentru acele simboluri care înconjoară textul principal: coperta, mottoul, prezentarea autorului, elemente esențiale în analiza textului literar, a percepției efectului de autenticitate, deopotrivă cu stilul narativ folosit de autor. În acest context, cultivarea procedeelelor de structurare în memorial asigură acel efect de autenticitate așteptat de cititor. La nivel de memorial, efectul de autenticitate este sesizat și prin comentariul metanarativ care transmite o impresie de urgență și veridicitate, cititorii identificând naratorul cu autorul. Aici, întrebarea majoră este cum să interpretăm comentariile metanarative și referințele interdiscursive din memorial care direcționează lectura către biografic. Comentariul metanarativ include pasaje în care naratorul reflectă asupra situației sale, asupra limbajului și stilului abordat în lucrare, asupra altor proiecte viitoare, autorul reprezentând persoana din lumea reală, responsabilă de crearea, conceptualizarea și verbalizarea textului: „...Lucrez, în fiecare zi, la romanul «Pete albe, pete negre», mai adaug câte ceva câte o frază, câte un fragment...” [8, p. 183]. Aici, metanarațiunea poate fi identificată la Alexei Marinat cu o subcategorie a reflecției asupra sinelui care desemnează aprehensiunea naratorului a actului de scriere. Comentariul metanarativ, ca parte integrată a memorialului, determină pauze în ritmul povestirii, realizează o mișcare de distanțare față de textul lucrării, întrucât este absorbit de problematica metodologică și cea de intonație din *aici* și *acum* a diegezei. Aceste comentarii metanarative devin adevărate *anizocronii* [4, pp. 122-144]. De fapt, cele mai reușite încercări de a stabili o poetică a genului autobiografic, realizate de Elizabeth Bruss și Philippe Lejeune, se concentrează, cu exactitate, asupra recunoașterii de către cititor a intenției referențiale a textului, acea încercare de a stabili legătura narațiunii cu lumea istorică. Această conexiune nu este realizată doar prin comentarii, dar și prin referințe pe care cititorul le recunoaște din lumea istorică precedentă și din elemente ale realului, care alcătuiesc, în fond, universul memorialistic al lui Alexei Marinat. Așa precum observăm în memorialul analizat, unele referințe sunt codificate sau slab deghizate, iar altele sunt evidente. Despre posibilitățile referențiale ale limbajului vorbește și Paul John Eakin, atunci când evidențiază „inițiativa universală de a stabili autobiografia ca o artă imaginativă, cu un accent deosebit pe ficțiunile acesteia. Această schimbare de perspectivă de la fapt spre ficțiune a fost acompaniată de critica poststructuralistă a conceptului despre *sine* (principalul referent al autobiografiei) (s.n.)” [3, p. 29]⁶. Indiferent, camuflate sau nu, referințele realiază textul și metanarațiunea la universul istoric. Astfel, se poate observa caracterul interdiscursiv al referințelor și al comentariilor metanarative, memorialul înregistrând multiple interfe-

---

⁵ Trad. personală. *Text în original:* „the means by which narrative literature [...] has tried to organize in an acceptable way within the interior of its own lexis the delicate relationships which the demands of narrative and the necessities of discourse bring together”.

⁶ Traducerea autorului. *Text în original:* „the pervasive initiative has been to establish autobiography as an imaginative art, with special emphasis on its fictions. This shift in perspective from fact to fiction has been accompanied by the poststructuralist critique of the concept of the self (autobiography’s principal referent) and of the referential possibilities of language”.

rențe cu alte texte, cu realitatea externă, cu discursul istoric, actualizate de textul memorialistic. În aceste condiții, narațiunea dobândește greutate documentară și devine relevantă din punct de vedere istoric, prezumția valorii adevărului fiind esențială din punct de vedere a autenticității trăirii. După reîntoarcerea din Gulag și evocarea efervescentă a libertății: „Mă văd liber, mai ales șiragul acesta de lumini îmi stârnește senzația de libertate!” [8, p. 105], memorialistul revine, în mod regulat, cu noi comentarii și descrieri despre timpul petrecut în detenție, dornic să convingă cititorul de veridicitatea istorică a textului: „Mă întrebam și acolo, nu o dată, pentru cine scriu aceste rânduri? Cui îi vor servi? Mie? Dar cum? În ce mod? Cui îi trebuia să știe că astăzi a venit la mine în baracă coreeanul Ten-Bina și mi s-a plâns că l-a bătut neamțul Șteher, pilotul care doborâse 200 de avioane sovietice” [8, p. 120]. Creativitatea personajului-narator determină transformarea „unei lumi istorice într-o lume semantică și a coexistenței acestora ca două lumi consubstanțiale [...] înscris într-un proces, complex și subtil, de semnificare [...] lumea semantică proprie acestei cărți își asumă lumea istorică, pe care o transcende fără a-i anula însă identitatea ei, și determinată și determinabilă spațial, temporal, uman” [7, pp. 267-274].

Ceea ce fascinează la Alexei Marinat este numaidecât descrierea numeroaselor procedee de adaptare a *eului* protagonistului la situația existentă a reclusiunii, atenția sporită asupra amănuntelor în înfățișarea rigidității condițiilor din spațiul concentraționar. În acest sens, memoriile detenției ale autorului reprezintă o analiză antropologică impetuoasă a adaptabilității umane din perspectiva unică, o reflecție constantă asupra limitelor condiției *sinelui* auctorial în termenii metaforici ai unei autobiografii a transformării.

Bibliografie:

1. BRUSS, Elizabeth W. *Autobiographical Acts: The Changing Situation of a Literary Genre*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1976. ISBN 0-8018-1821-4
2. CIOCANU, Ion. *Nevoia de vase comunicante sau Cartea între scriitor și cititor*. Chișinău: Phoenix, 2006. ISBN 978-9975-9934-0-1
3. EAKIN, Paul John. *Touching the World: Reference in Autobiography*. New Jersey: Princeton University Press, 1992. ISBN 978-1-4008-2064-1
4. GENETTE, Gérard. *Figures III*. Paris: Ed. du Seuil, 1972. ISBN 2-02-002039-4
5. GENETTE, Gérard, LEVONAS, Ann. Boundaries of Narrative. In: *New Literary History* [online]. 1976, vol. 8, No. 1, pp. 1-13. [citat 05.08.2020]. EISSN: 1080-661X. Disponibil: DOI:10.2307/468611
6. GENETTE, Gérard, MACLEAN, Marie. Introduction to the Paratext. In: *New Literary History* [online]. 1991, vol. 22, No. 2, pp. 261-272. [citat 05.08.2020]. EISSN: 1080-661X. Disponibil: DOI:10.2307/469037
7. IRIMIA, Dumitru. *Introducere în stilistică*. Iași: Polirom, 1999. ISBN 973-683-283-X.
8. MARINAT, Alexei. *Călătorii în jurul omului*. Chișinău: Prut Internațional, 2004. ISBN 9975-69-603-1
9. MARINO, Adrian. *Viața unui om singur*. București: Polirom, 2010. ISBN 978-973-46-1628-2
10. NEGURĂ, Petru. *Nici eroi, nici trădători. Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*. Trad. de Gabriela Șiclovan. Chișinău: Cartier, 2014. ISBN 978-9975-79-903-4
11. RADOSAV, Doru. *Donbas – O istorie deportată*. Ravensburg: Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in der Bundesrepublik Deutschland, 1994
12. SULEIMAN, Susan Rubin. *Crises of Memory in the Second World War*. Cambridge: Harvard University Press, 2006. ISBN 978-0-674-02762-6
13. VRABIE, Diana. Aventura conceptului de autenticitate: exerciții de interpretare hermeneutică. In: *Limba Română. Revistă de știință și cultură*. 2008, nr. 9-10 (159-160), pp. 143-150. ISSN 0235-9111